

Željko Holjevac

RADOVI I DJELATNOSTI O POVIJESTI HRVATA
U OKOLNIM ZEMLJAMA

U širokom spektru povjesničarskih djelatnosti dr. sc. Dragutina Pavličevića posebno mjesto zasigurno pripada znanstvenom i organizacijskom radu na istraživanju povijesti i kulture hrvatskoga iseljništva, poglavito tzv. stare hrvatske dijaspore, tj. hrvatskih zajednica u susjednim i okolnim zemljama od Austrije i Češke preko Mađarske i Rumunjske do Bosne i Hercegovine, Vojvodine, Kosova, Boke kotorske i Italije. Riječ je o povijesti i kulturi uglavnom onih Hrvata koji su zbog brojnih nedaća prošlosti, a osobito zbog osmanskih (turskih) provala tijekom 16. stoljeća, bili primorani napustiti svoja stara ognjišta i potražiti novi dom u susjednim i okolnim zemljama. Njihovi potomci najvećim dijelom i danas tamo žive kao pripadnici hrvatske manjine i kao ugledni građani svojih zemalja. Oni su uglavnom svjesni svojih korijena, pa održavaju veze sa starom domovinom. Bosna i Hercegovina je u tom smislu poseban slučaj, jer tamošnji Hrvati nisu nacionalna manjina nego konstitutivan narod.

Prvi put je dr. sc. Dragutin Pavličević pokazao ozbiljniji interes za Hrvate u susjednim i okolnim zemljama početkom 1970-ih godina kao magistar povijesnih znanosti. Tada se pripremao zbornik radova gradišćanskohrvatskih i hrvatskih povjesničara i drugih stručnjaka pod naslovom *Gradišćanski Hrvati*, objavljen u Zagrebu 1973. (ur. Zvane Črnja - Nikola Benčić - Mirko Valentić). Pavličević je taj zbornik odmah prikazao u *Časopisu za suvremenu povijest 2* (Zagreb, 1973., str. 155-160), koji je izdavao zagrebački Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske (danas je to Hrvatski institut za povijest). Priredio je i "Izbor iz bibliografije o gradišćanskim Hrvatima", tiskan u istom časopisu (str. 205-222). U njemu je donio najvažnije naslove iz više tematskih područja: povijest gradišćanskih Hrvata, jezik i književnost gradišćanskih Hrvata, prosvjeta i kultura, etnologija, etnografija, zemljopis i umjetnosti. Iako nevelik opsegom, taj izbor može i danas korisno poslužiti, osobito onome tko se tek uvodi u gradišćanskohrvatsku povijesnu i kulturnu problematiku, utoliko prije jer cjelovita gradišćanskohrvatska bibliografija još nije izrađena, a pojedini manji pregledi važnijih bibliografskih jedinica rasuti su po brojnim knjigama, zbornicima i drugim publikacijama. Popularizirajući gradišćanskohrvatske teme u hrvatskoj javnosti, Pavličević je tada objavio i nekoliko novinskih članaka o povijesti i kulturi gradišćanskih Hrvata u *Školskim novinama*, *Vjesniku* i dr. (vidi bibliografiju radova dr. sc. Dragutina Pavličevića u ovom spomen-zborniku).

Tijekom 1970-ih godina dr. sc. Dragutin Pavličević se, među ostalim, naročito bavio bosansko-hercegovačkim ustankom (1875.-1878.) i njegovim odjecima u Hrvatskoj. Magistrirajući još 1970. na temi "Odjek bosanskog ustanka (1875.-1878.) u Hrvatskoj", Pavličević je tijekom 1970-ih godina objavio više znanstvenih i stručnih radova o raznim aspektima te problematike (o odnosu hrvatskog novinstva i hrvatske javnosti prema ustanku, o bosanskim izbjeglicama u Hrvatskoj u doba ustanka i dr.), a sudjelovao je i na međunarodnim znanstvenim skupovima koje je 1975. i 1978., u povodu 100. obljetnice bosansko-hercegovačkog ustanka i 100. obljetnice austro-ugarske okupacije Bosne i Hercegovine, pri-

redila Akademija nauka Bosne i Hercegovine. Iako pritom naglasak nije bio na Hrvatima u Bosni i Hercegovini, u Pavličevićevim radovima o problematici bosansko-hercegovačkog ustanka (vidi bibliografiju radova dr. sc. Dragutina Pavličevića u ovom spomen-zborniku) može se štošta pronaći i o njima, jer su Hrvati u Bosni i Hercegovini sudjelovali u bosansko-hercegovačkom ustanku, štoviše prvi su se pobunili.

Od 1982. do 1989. dr. sc. Dragutin Pavličević je svake godine sudjelovao na međunarodnome kulturno-povijesnom simpoziju "Mogersdorf", pokrenutom još 1969. Na tom simpoziju redovito se okupljaju povjesničari iz Hrvatske, Slovenije, Mađarske i dviju austrijskih pokrajina, Štajerske i Gradišća. Svake godine simpozij se održava u drugoj zemlji, odnosno pokrajini. Pojavljivanje na tom simpoziju donijelo je Pavličeviću poznanstva i kontakte s gradišćanskim povjesničarima (akad. Nikolom Benčićem, dr. sc. Johannom Seedochom, dr. sc. Felixom Toblerom, dr. sc. Robertom Hajszanom i dr.). Prilikom održavanja simpozija u mjestu Mogersdorfu u južnom Gradišću, ljeti 1989., Pavličević je održao i referat (o odjecima ideja francuske revolucije u Hrvatskoj, jer se te godine obilježavala 200. obljetnica francuske revolucije). U to vrijeme počeo je više surađivati i u *Hrvatskim novinama*, gradišćanskohrvatskom tjedniku koji izlazi u Željeznom (Eisenstadt), glavnom gradu pokrajine Gradišće (Burgenland), pod uredništvom Petera Tyrana.

Početak 1990-ih, u prijelomno vrijeme ratnog raspada socijalističke Jugoslavije i stvaranja samostalne Republike Hrvatske, dr. sc. Dragutin Pavličević počeo se intenzivnije baviti prošlošću i kulturom Hrvata u susjednim i okolnim zemljama. Izgleda da je u tom smislu na njega naročito poticajno djelovao rad pokojnog prof. Stjepana Krpana (1922.-1995.). Krpan nije bio povjesničar, ali je godinama neumorno obilazio hrvatske manjinske zajednice u naseljima od Italije do Rumunjske i bilježio mnoge spoznaje o njihovoj prošlosti, kulturi, jeziku, običajima i sl. O tome je tijekom 1980-ih i početkom 1990-ih godina objavio više radova i nekoliko knjiga, među kojima se obiljem podataka i njihovom sustavnošću ističe djelo *Od Karaša do Biferna. Zapisi o Hrvatima u Rumunjskoj, Mađarskoj, Čehoslovačkoj, Austriji i Italiji* (Zagreb, 1988.). Početkom 1990-ih godina općenito je porastao interes za Hrvate izvan Hrvatske, pa je i u Zavodu za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, gdje je Pavličević tada radio, postojao neko vrijeme znanstveni projekt "Hrvati u susjednim zemljama: povijest, kultura, perspektive", a vodila ga je dr. sc. Božena Vranješ-Šoljan. Štoviše, suradnjom hrvatskih i gradišćanskohrvatskih povjesničara i drugih stručnjaka pripremljen je sadržajan zbornik radova *Povijest i kultura gradišćanskih Hrvata* (ur. Ivan Kampuš), objavljen u Zagrebu 1995. U to vrijeme Pavličeviću su pozornost osobito zaokupili moravski Hrvati - najsjeverniji hrvatski narodni ogranak koji je poslije Drugoga svjetskog rata doživio tužnu sudbinu "dijaspore u dijaspori" i danas je u nestajanju.

Dobivši 1991. austrijsku stipendiju "K. Jireček", dr. sc. Dragutin Pavličević proveo je u jesen te godine mjesec dana u Beču, Bratislavi i Moravskoj, prikupljajući gradivo i literaturu o moravskim Hrvatima. U tome su mu dosta pomogli neki živući moravski Hrvati, nastanjeni u Beču i drugdje, osobito Josef Lawitschka, neumorni kulturni djelatnik koji je u vrijeme sloma socijalističkog sustava i podjele tadanje Čehoslovačke na Češku i Slovačku počeo okupljati preostale moravske Hrvate i njihovu rasutu baštinu. Prikupivši dovoljno podataka i spoznaja, Pavličević je 1994. u Zagrebu objavio monografiju *Morav-*

ski Hrvati. Povijest - život - kultura (izdala Hrvatska sveučilišna naklada). Monografija ima 375 stranica, a podijeljena je u dva dijela. U prvom je povijesni pregled, a u drugom izbor iz tekstova o moravskim Hrvatima od 1842. do 1992.

Čitajući spomenutu knjigu, saznajemo da su moravski Hrvati potomci Hrvata pretežno sa slunjskoga (i šireg) područja, koji su još davne 1538. pred turskom plimom napustili svoju domovinu i nastanili se u nekoliko sela u Moravskoj (danas dio Češke). Najveće i najpoznatije hrvatsko selo u Moravskoj bio je Frielištof, gdje danas postoji spomenik i na njemu stihovi:

“Hrvatsko selo,
Hrvatski ljudi,
Hrvatski jazik,
Hrvat ljubi.”

Unatoč stoljetnom ponjemčivanju i čehizaciji, moravski su Hrvati opstali u svojoj novoj domovini sve do dolaska komunista na vlast u Čehoslovačkoj između 1945. i 1950. Tada su nasilno raseljeni po svijetu, pa su postali “dijaspora u dijaspori”, a u njihova sela doseljeni su pretežno Slovaci iz Bugarske. Danas taj najsjeverniji ogranak hrvatskoga naroda polako nestaje. Živućih moravskih Hrvata, svjesnih svoga identiteta, sve je manje. Uspomenu na njih čuvat će u budućnosti samo njihova bogata narodna nošnja, čiste i lijepe kuće, nadgrobnji spomenici s hrvatskim imenima na grobljima, slike Otmara Ružičke, brojni stručni i popularni članci o njihovoj prošlosti, jeziku i običajima i - Pavličevićeva monografija.

Osim spomenute knjige, koja je ujedno njegovo najopsežnije i najznačajnije djelo iz područja povijesti i kulture Hrvata izvan domovine, dr. sc. Dragutin Pavličević je tijekom sljedećih nekoliko godina objelodanio više manjih priloga o moravskim Hrvatima (u: *Pannonisches Jahrbuch - Panonska ljetna knjiga 1995*, str. 226-232; *Kittseer Schriften zur Volkskunde 7*, Kittsee 1996., str. 9-12; *Hrvatski iseljenički zbornik*, Zagreb 1997., str. 262-282; *Hrvatski leksikon 2*, Zagreb 1997., str. 130-131). O toj temi održao je dva predavanja (na Sveučilištu u Brnu 1995. i u Museum für Volkskunde u mjestu Kittsee u sjevernom Gradišću 1997.) i objavio jedan podlistak u 17 nastavaka (u *Vjesniku*, od 11. srpnja 1995.). U međuvremenu je Pavličević nastavio surađivati u gradišćanskim *Hrvatskim novinama*, a njegovi prilozi s temama iz hrvatske i gradišćansko-hrvatske povijesti počeli su se pojavljivati i u *Panonskoj ljetnoj knjizi* (danas je to *Panonski ljetopis*), osebujnom godišnjaku koji od 1994. izdaje dr. sc. Robert Hajszan, gradišćansko-hrvatski povjesničar i utemeljitelj Panonskog instituta u Pinkovcu (Güttenbach), hrvatskom selu u južnom Gradišću (vidi poseban prilog iz pera dr. sc. Roberta Hajszana pod naslovom *Naš “Gradišćanac”* u ovom spomen-zborniku).

Sve su to bile važne stručne i iskustvene pretpostavke na temelju kojih je dr. sc. Dragutin Pavličević na Institutu društvenih znanosti Ivo Pilar u Zagrebu 1997. pokrenuo znanstveno-istraživački projekt “Hrvati u okolnim zemljama” i okupio nekoliko mladih istraživača, povjerivši im zadaću da, u prvom redu, izrade magistarske radove i doktorske disertacije na temama iz povijesti i kulture hrvatskih zajednica u susjednim i okolnim

zemljama. Uz mr. sc. Castiliju Maneu-Grgin, mr. sc. Ljiljanu Dobrovšak i prof. Krešimira Bušića, pisac ovih redaka dio je te skupine. Tako je radu na znanstvenom istraživanju povijesti i kulture stare hrvatske dijaspore u narednom razdoblju osigurana institucionalna potpora u okviru znanstvenog projekta koji je financijski pratilo Ministarstvo znanosti i tehnologije Republike Hrvatske. U prosudbi važnosti takve institucionalne potpore treba imati na umu da se prije državnoga osamostaljenja Republike Hrvatske istraživanje povijesti i kulture hrvatskoga iseljeničtva ili hrvatskih manjina u drugim zemljama nije posebno poticalo niti institucionalno podupiralo. Malo je bilo i znanstvenika više ili manje specijaliziranih za povijest hrvatske dijaspore (akad. Ante Sekulić, dr. sc. Ljubomir Antić, dr. sc. Ivan Čizmić, dr. sc. Božena Vranješ-Šoljan, dr. sc. Mirko Valentić, mr. sc. Mirjana Domini i dr.). Nešto se doduše radilo u okviru određenih ustanova poput Instituta za migracije i narodnosti u Zagrebu ili Matice iseljenika Hrvatske (danas je to Hrvatska matica iseljenika), ali unatoč svemu tome ostaje neosporna činjenica da se dobar dio zainteresiranih povjesničara, jezikoslovaca i drugih stručnjaka u to vrijeme bavio iseljeničkim i manjinskim temama uglavnom (polu)privatno i više usput. I dok se o gradišćanskim Hrvatima još i pisalo, povijest i kultura ostalih hrvatskih zajednica u okolnim i susjednim zemljama ostajala je znatnim dijelom izvan domašaja znanstvenog i stručnog pregalaštva u njihovoj staroj domovini. Neki zaljubljenici u hrvatske manjine i iseljeničtvo, poput već spomenutog prof. Stjepana Krpana ili prof. Đure Vidmarovića, obrađivali su tu problematiku samo u slobodno vrijeme, a inače su radili kao prosvjetni djelatnici.

Kao voditelj projekta "Hrvati u okolnim zemljama" na Institutu društvenih znanosti Ivo Pilar dr. sc. Pavličević bio je i voditelj sekcije "Hrvati izvan domovine" na I. kongresu hrvatskih povjesničara u prosincu 1999. U okviru sekcije, poslije Pavličevićeva uvodnoga izlaganja (o uzrocima iseljavanja Hrvata iz matične domovine), priopćenja su ovim redom podnijeli: dr. sc. Lovorka Čoralic (o Hrvatima u Italiji), akad. Ante Sekulić (o bačkim Hrvatima), mr. sc. Castilia-Manea Grgin (o karaševskim Hrvatima u rumunjskom Banatu), prof. Željko Holjevac (o gradišćanskim Hrvatima u zapadnoj Mađarskoj), dr. sc. Ljubomir Antić (o iseljenicima kao sudionicima triju povijesti: povijesti zemlje iz koje odlaze, povijesti zemlje u koju dolaze i svoje osobne povijesti), dr. sc. Stijepo Obad (o iseljavanju iz Dalmacije prije Prvoga svjetskog rata), dr. sc. Ante Laušić (o historijsko-gospodarskom atlasu hrvatskoga iseljeničtva) i Andrija Nikić (o Hrvatima u Bosni i Hercegovini).

Uz organiziranje rada na istraživanju povijesti i kulture Hrvata u susjednim i okolnim zemljama u okviru spomenutog znanstvenoga projekta na Institutu društvenih znanosti Ivo Pilar, dr. sc. Dragutin Pavličević je i sâm nastavio sa znanstvenim pregalaštvom na tome području, pa je 2000. objavio publikaciju *Kratka politička i kulturna povijest Bosne i Hercegovine* (izdao Hrvatski informativni centar). U njoj je na ukupno 56 stranica iznio sadržajan pregled političke povijesti susjedne države od "zemljice Bosne" u 10. stoljeću i srednjovjekovne Tvrtkove kraljevine preko bosansko-hercegovačkih iskustava s osmanlijskom, austro-ugarskom i jugoslavenskom upravom do državnoga osamostaljenja te zemlje i Daytonskog sporazuma 1995. Obradio je i kulturnu i prirodnu baštinu na području cijele Bosne i Hercegovine, a djelo je upotpunio pregledom bosanskih vladara

od 1154. do 1463., događajnicom ili vremenskim redoslijedom najvažnijih zbivanja u Bosni i Hercegovini i brojnim povijesnim zemljovidima. U toj publikaciji Pavličević je posebno vrednovao mjesto i ulogu Hrvata u bosansko-hercegovačkoj prošlosti i sadašnjosti, ali pritom nije zanemario niti bošnjačku (muslimansku) niti srpsku komponentu u Bosni i Hercegovini.

U posljednje vrijeme dr. sc. Dragutin Pavličević angažirao se i kao vanjski član Pododbora za nacionalne manjine i Hrvatske izvan domovine u Hrvatskom saboru. Djelatan je i u okviru Hrvatsko-gradišćanskohrvatskog društva (HGH) u Zagrebu, koje vodi mr. sc. Mladen Dolenc, a član je i već spomenutog Panonskog instituta (PAIN) u Gradišću, koji vodi dr. sc. Robert Hajszan.